MINISTERSPENSIOENEN.

(Vervolg van pag. 905, jaarg. 1905.)

In het Decembernummer 1905 van dit tijdschrift werd een artikel onder bovengenoemd opschrift geplaatst; voortgezette studie van het onderwerp geeft mij aanleiding daarop thans terug te komen. In de eerste plaats om enkele onwillekeurige misstellingen van ondergeschikt belang te herstellen, vervolgens om ingevolge mededeelingen, die ik op mijn verzoek ontving, tegenover de regeling ten onzent, de regeling in verschillende Europeesche Staten te plaatsen; eindelijk om de geschiedenis van het tot stand komen dier regeling ten onzent uiteen te zetten.

I.

De waardeerende woorden, die verschillende dagbladen aan mijn eerste artikel hebben gewijd, geven geen aanleiding tot bespreking, zoodat ik deze kan laten rusten. Doch in de brieven, die ik van hooggeachte zijde ontving, komen opmerkingen voor, die mij nopen daarop thans terug te komen. Want hoewel ik door raadpleging van wetten en koninklijke besluiten gevoegd bij persoonlijke informatie, gestreefd heb naar de grootste nauwkeurigheid in het behandelen van het teere onderwerp, blijkt à posteriori dat ik mij toch in enkele opzichten — van meer of minder belang — heb vergist. Zoo had ik van den laatst afgetreden minister van koloniën vermeld, dat hij vóór zijn optreden als lid der tweede kamer ontslag had genomen als officier van het Nederlandsch-Indische leger en daardoor zijn aanspraak op pensioen prijsgegeven. Uit nader ontvangen mededeeling blijkt mij, dat dit niet juist is. Hij toch bleef officier op non-activiteit als lid der tweede kamer en werd op zijn verzoek eervol ontslagen met ingang van den dag, waarop hij als minister van koloniën in functie trad. Hij gaf dus geen

pensioensaan spraken prijs, maar kon bij zijn aftreden als minister 19 militaire (indische) dienstjaren doen gelden, waardoor zijn pensioen volgens de wet tot het maximum werd opgevoerd.

Een oud-minister van oorlog schreef mij uitvoerig naar aanleiding van de samenvoeging van militair- en ministerspensioen. Als verbetering van het vroeger meegedeelde laat ik hier zijn beschouwing volgen.

„In art. 25 der burgerlijke pensioenwet is slechts sprake van „herplaatsing in een betrekking, waaraan uitzicht op burgerlijk pensioen verbonden is, zoodat het bepaalde in dat artikel reeds daarom niet van toepassing kan zijn op militairen, die een ministerspost hebben bekleed en terugtreden in actieven militairen dienst.“ ¹⁾

„De positie van een militair, hoofd van een Departement van algemeen bestuur, onverschillig van welk, is dan ook anders dan die van civiele personen, die het ministersambt bekleeden. Bij een militair kunnen zich bij het aftreden drie gevallen voordoen, namelijk:

a. Hij kan in den actieven militairen dienst terugtreden, maar dan wordt op dat oogenblik geen pensioen toegekend. Zoolang hij dan weder dient, geniet hij, als ieder ander militair, het aan zijn rang verbonden tractement zonder meer. Pas bij het verlaten van den militairen dienst wordt met zijn dienstjaren als minister rekening gehouden. Hij wordt dan niet burgerlijk, doch militair gepensionneerd met toepassing van art. 21 der pensioenwet voor de zee- of de landmacht 1902, dat is op denzelfden voet als voor dit geval ook reeds bepaald was in de pensioenwetten van 1851 en wordt het aankomend militair pensioen verhoogd met het als minister verdiend pensioen tot een maximum van f 4000.

b. Hij kan bij zijn aftreden als minister op verzoek tegelijk als militair eervol ontslagen worden. In dit geval wordt het pensioen geregeld volgens de burgerlijke pensioenwet en daarbij

¹⁾ Het cumuleeren van tractement of bezoldiging met militair pensioen is geregeld bij Kon. besluit krachtens art. 49, respectievelijk 51 der pensioenwetten voor de landmacht en voor de zeemacht 1902. Voor de landmacht bij Kon. besluit van 20 Febr. 1903 n° 42, doch dit geldt niet voor personen in actieven militairen dienst.

ook rekening gehouden met de vóór het ministerschap vervulde militaire dienstjaren.

c. Na het eervol ontslag als minister kan hij nog zoolang in dienst blijven — actief ter beschikking van den minister van oorlog of marine, dan wel nonactief — als noodig is voor het behandelen der pensioensaanvraag of om andere redenen, om dan ten slotte gepensionneerd te worden als sub *a* is gezegd.

Het meest doet zich voor geval *c*. Geval *b* zal zelden dienen, doch kan te pas komen, als bijv. een aftredend minister reden mocht hebben ons niet meer onder de bevelen van den nieuw optredenden minister van oorlog of marine te willen staan.”

Tot zoover de onpersoonlijke meedeelingen van den oud-minister, waarvoor ik hem zeer dankbaar ben.

Een ander punt betreft de betaling der bijdrage gedurende het ministerschap. Op grond van mij persoonlijk door het pensioenbureau gegeven inlichtingen, had ik meegedeeld, dat de contributie à 5 procent der bezoldiging wordt geheven zoolang de minister zijn zetel bekleedt, ook van hem, die na reeds vier jaren minister te zijn geweest, nogmaals als zoodanig optreedt.

Bij nader onderzoek is mij gebleken, dat deze meedeeling onjuist is. Uit een lijst van oud-ministers, die, hetzij achter-eenvolgens hetzij bij tusschenpoozen langer dan vier jaren een zetel hebben bekleed met bijvoeging van de betaalde contributiën blijkt, dat bij die heffing willekeur niet is buitengesloten; als voorbeelden zal ik slechts de gevallen van overleden oudministers aanhalen.

Mr. P. P. van Bosse was 6 malen minister, vier malen van financiën, twee malen van koloniën. Zijn eerste ministerschap duurde van 21 November 1848 tot 19 April 1853, dus langer dan vier jaren, zoodat hij bij zijn aftreden het volle ministerspensioen à f4000 had verdiend. Toch werd bij zijn volgend optreden de korting op zijn tractement toegepast, behalve bij het laatste van 3 November 1877 tot zijn overlijden in 1879; toen werd hij overeenkomstig artikel 20 (thans 16) der pensioenwet van bijdrage vrijgesteld.

Mr. J. R. Thorbecke trad driemaal op als minister van binnenlandsche zaken; zijn eerste ministerschap duurde van 1 November 1849 tot 19 April 1853, dus geen volle vier jaren. Het tweede ministerschap duurde van 1 Februari 1862 tot 10

Februari 1866, dat is meer dan vier jaren, te zamen acht jaren. Het derde ministerschap duurde van 3 Januari 1871 tot zijn overlijden op 4 Januari 1872, gedurende al die jaren is de korting geheven.

Mr. J. Heemskerk Az. was driemaal minister van binnenlandsche zaken. Het eerste ministerschap duurde van 1 Juni 1866 tot 3 Juni 1868; het tweede van 27 Augustus 1874 tot 1 November 1877; te zamen meer dan 4 jaren, gedurende welke de korting werd toegepast. Gedurende zijn derde ministerschap van 22 April 1883 tot 20 April 1888 werd hij van korting vrijgesteld.

W. F. van Erp Taalman Kip was driemaal minister van marine. Gedurende zijn eerste ministerschap van 16 Mei 1874 tot 2 November 1877 werd de contributie geheven; doch bij de volgende werd hij vrijgesteld, omdat het verdiend pensioen door bijvoeging der militaire dienstjaren het maximum overtrof.

Mr. J. P. R. Tak van Poortvliet was tweemaal minister: eerst van waterstaat enz, daarna van binnenlandsche zaken; het eerste ministerschap duurde één jaar en 10 maanden, het tweede twee jaren en 10 maanden, te zamen langer dan vier jaren; voortdurend werd de contributie geheven.

Indische ambtenaren, die bij hun optreden als minister, in het genot zijn van een pensioen hooger dan het maximum van f 4000 worden van contributie vrijgesteld. Op hen is art. 1. e der Indische pensioensregeling van toepassing.

Alle anderen moeten gedurende het eerste ministerschap, hoe lang of kort dit moge duren, contributie betalen. Is bij een volgend optreden het volle pensioen reeds verdiend, dan geschiedt vrijstelling van contributie, doch al ontbreekt hieraan nog zoo weinig, dan wordt gedurende het geheele ministerschap de contributie geheven.

Dat geen vrijstelling van de bijdrage mag gegeven worden, wanneer de optredende minister nog niet in het genot is gesteld van een pensioen, gelijk aan of hooger dan het maximum van f 4000, doch slechts aanspraken daarop kan doen gelden, ligt voor de hand.

Ten einde elk misverstand hieromtrent te voorkomen zal ik de bepaling der wet aanhalen. Zij luidt als volgt (wet van 9 Mei 1890 n° 78, art. 16 laatste alinea):

„Gepensionneerden, wier pensioen uit de inkomsten van den Staat of van zijne koloniën en bezittingen in andere werelddeelen wordt gekweten, zijn bij herplaatsing in eene burgerlijke betrekking van bijdrage vrijgesteld, indien hun pensioen het maximum bereikt, dat hun, naar de bepalingen dezer wet, kan worden toegekend”.

Zij geldt voor alle ambtenaren zonder onderscheid, voor ministers wordt in dit opzicht geen uitzondering gemaakt.

Bij een richtige toepassing mag dus vrijstelling van bijdragen slechts worden verleend, wanneer een minister bij zijn optreden als zoodanig is gepensionneerd met een pensioen van f 4000, of hooger. Is hij bij zijn optreden niet gepensionneerd, doch in activiteit of op wachtgeld, dan moet hij gedurende zijn geheele ministerschap bijdragen, ook al verkrijgt hij in die periode aanspraken op het maximum-pensioen. Treedt hij ten tweede of derde male op, en heeft het vorige optreden hem geen aanspraak op het maximum-pensioen gegeven, dan moet hij gedurende het geheele volgende ministerschap bijdragen, ook al heeft hij in den loop daarvan aanspraak op dat maximum-pensioen verkregen.

II.

Van het departement van buitenlandsche zaken ontving ik op mijn verzoek door bemiddeling van den Secretaris-Generaal mededeeling van de regeling der ministerspensioenen in de voornaamste staten van Europa. Hoogst dankbaar voor de inwilliging van mijn verzoek, wil ik niet nalaten hier het voornaamste mee te deelen; in verband daarmede mag echter de regeling der tractementen niet ontbreken. Daar een volledige opname van de hierover handelende stukken te veel ruimte zou vergen, bepaal ik mij tot hetgeen op ministerstractementen en pensioenen betrekking heeft.

België.

Ministers (hoofden van Departementen) genieten een jaarwedde van 21.000 frs. Wanneer zij leden der Kamer van volksvertegenwoordigers zijn, hebben zij buitendien recht op de parlementaire vergoeding van 4.000 frs., welke aan alle leden der Kamer van volksvertegenwoordigers wordt toegekend.

Oud-ministers (hoofden van departementen) genieten geen pensioen.

(Ter beschikking van ministers worden gesteld woningen in de gebouwen der ministeries, aan welker hoofd zij staan.)

Frankrijk.

De hierover handelende nota zal ik in haar geheel en onvertaald meedeelen.

Le chiffre des traitements des ministres secretaires d'Etat est fixé par le parlement, lors du vote annuel du budget. Il n'a pas varié depuis 1870 et s'élève pour chaque ministre uniformément à 60.000 frs.

Quant aux pensions de retraite les Ministères sont soumis au régime fixé par les dispositions de la loi du 22 août 1790 et du Decret du 13 septembre 1806. La pension ne peut être liquidée (sauf en cas d'infirmités contractées dans l'exercice des fonctions), qu'après trente ans de services effectifs et soixante ans d'âge. La durée de trente ans de services peut d'ailleurs être constituée avec des services militaires ou des services rendus dans les diverses administrations civiles de l'état.

La pension est liquidée au sixième du traitement perçu dans les 4 dernières années d'activité.

Chaque année de services ajoutée au 30 ans effectifs produit une augmentation à la pension qui est du trentième des cinq sixièmes restants. La pension ne peut excéder 6.000 frs. Enfin les pensions Concédées ne sont pas réversibles. La veuve ne peut obtenir une pension que dans le cas où son mari est mort en activité et à charge par elle de justifier d'un défaut de patrimoine.

Spanje.

Tractement van ministers: 30.000 pesetas (francs).

De president van den ministerraad geniet daarenboven als representatie-gelden jaarlijks 15.000 pesetas.

Bij aftreden hebben de ministers der kroon recht op een jaarlijksche "cesantia" (pensioen) van 7.500 pesetas.

Groot-Brittannië.

De ingewikkelde regeling van tractement en pensioen zal ik onveranderd en onvertaald uit de ontvangen nota overnemen.

No salary is attached tot the position of prime minister,

which is in practice held in conjunction with the first lordship of the Treasury or with one of the other high offices of state.

Office.	Annual salary pd. st.
first lord of the treasury	5.000 (And official residence)
Chancellor of the Exchequer	5.000
Lord high Chancellor	10.000**
*Lord President of the Council	2.000
*Lord privy seal.	2.000
Secretary of State Home Department	5.000
" " " Foreign Affairs	5.000
" " " Colonies	5.000
" " " War.	5.000
" " " India	5.000
first Lord of the Admiralty	4.500 (And official residence)
President board of trade	2.000
Postmaster general	2.500
President local government board	2.000
" board of agriculture etc.	2.000
" " " education.	2.000
Secretary for Scotland	2.000
Chief Secretary (Ireland)	4.425 (And official residence)
Lord Chancellor (Ireland)	6.000

*These offices are sometimes held without salary, in conjunction with salaried offices.

**6000 pd. st. as President of the supreme court and of the chancery division and 4000 as speaker of the house of lords.

The lord chancellor of great Britain and the lord chancellor of Ireland receive pensions on retirement of 5000 pd. st. and 3692 : 6 : 1 a year respectively.

Holders of the other appointments above enumerated are not, as such, entitled to pension on vacating office; but the Act 32 and 33 Vict. cap. 60 provides for the grant of a limited number of pensions at the rate of 2000 pd. st., 1200 pd. st. or 800 pd. st. per annum, according to the salary of the office or offices formerly held by the pensioner, to persons who have held certain high civil offices. Any person applying for such a pension must declare that the amount of his private fortune is inadequate to maintain his station in life. ')

') In „the Times” van 3 Mei 1906 komt voor het volgende uittreksel uit het verslag eener zitting van het lagerhuis.

Pensions to ex-cabinet ministers.

Mr. G. Faber (Boston) asked the first lord of the Treasury if

Zweden (vóór de afscheiding van Noorwegen).

De leden van het Zweedsche ministerie genieten de volgende jaarwedden :

de minister van buitenlandsche zaken (behalve vrije woning)	kr. 24.000
de hoofden van departementen	" 17.000
de consultatieve ministers (ministers zonder portefeuille).	" 12.000
de „Staatsminister“ (minister-president) indien te gelijkertijd hoofd van departement :	
. kr. 17.000 + 6.500	" 23.500
indien niet hoofd van departement : kr. 12.000 + 6.500	" 18.500

Bijzondere voorschriften aangaande pensioenen van ministers bestaan niet; ten opzichte hiervan gelden dezelfde bepalingen als voor de civiele ambtenaren in 't algemeen.

[Op grond hiervan zijn de leden van het Zweedsche ministerie, die 70 jaren bereikt hebben met 30 dienstjaren, of wel die 65 jaren zijn en zich bij meer dan 40 dienstjaren in ziekelijken of verzwakten toestand bevinden, gerechtigd tot het genieten van een pensioen tot een bedrag van 8000 kronen.]

Denemarken.

Het ministerstractement is bepaald op 1000 kronen maandelijksch, terwijl de minister van buitenlandsche zaken daarenboven elke maand een toelage van 1000 kronen geniet voor representatiekosten.

he would state under what circumstances pensions were granted tot ex-cabinet ministers, with the names of the present recipients, and the amounts they individually recieved.

Mr. Mc Kenna. The first lord has asked me to reply to this question. These pensions are granted in accordance with the provisions of the political offices pension act 1869 (32 and 33 vict. cap. 60). The particulars asked for in the latter part of the question are as follows:

First class.	The Right Hon. Viscount Cross . . .	pd.st. 2000
"	" the right Hon. lord George Hamilton	" 2000
Second	" the right Hon. Henry Chaplin . . .	" 1200
"	" the right Hon. Sir John E. Gorst . .	" 1200
"	" the right Hon. lord Balfour of Burleigh	" 1200
"	" the right Hon. Gerald W. Balfour . .	" 1200

(ironical cheers).

Volgens de wet van 24 Februari 1858 worden de ministerspensioenen geregeld naar de bepalingen der pensioenwet voor burgerlijke ambtenaren, met dien verstande, dat de Koning zich het recht voorbehoudt de bij de wet bepaalde maxima voor dit geval te overschrijden. Deze maxima zijn twee derden der laatste genoten bezoldiging en 9000 kronen.

Oostenrijk-Hongarije.

Tractementen der ministers:

I. Gemeenschappelijke ministers:

	tractement kronen	toelage (functionszulage) kronen		
buitenlandsche zaken . .	24.000	67.200	vrije woning	
oorlog	20.000	20.000	" "	
financiën	20.000	20.000	" "	

II. (Oostenrijksche):

voorzitter van den raad.	24.000	28.000	" "	
met portefeuille . . .	20.000	20.000	" "	

III. (Hongaarsche):

voorzitter van den raad.	40.000	24.000	" "	
met portefeuille . . .	24.000	—	vergoeding 4000	

Ministerspensioenen worden verleend overeenkomstig de bepalingen voor de pensioenen van rijksambtenaren.

Behalve deze algemeene regeling is bij de Oostenrijksche wet van 22 Juli 1868 bepaald, dat de afgetreden keizerlijke ministers onafhankelijk van den duur hunner functie recht hebben op een minimum pensioen van 8000 kronen.

In Hongarije kunnen de ministers geen aanspraak maken op dit minimum, tenzij zij deze functie of vroeger die van staatssecretaris minstens drie jaren onafgebroken hebben waargenomen.

Duitsche Staten.

Koninkrijk Pruissen.

De Staatsministers, hoofden van een departement ontvangen een bezoldiging van 36.000 mark en een toelage (geen aanspraak gevende op pensioen) van 14.000 mark en vrije woning.

Bepalingen omtrent het pensioen bevinden zich in de wet op de pensioenen van ambtenaren van 27 Maart 1872. Voor een minister wordt het berekend naar een inkomen van 36.000 mark; toelagen en vrije woning worden daarbij niet in rekening gebracht.

Koninkrijk Beyer en.

De tractementen der ministers zijn geregeld als volgt:

36.000 mark voor den staatsminister van het koninklijke huis en van buitenlandsche zaken;

25.200 mark voor de ministers van justitie, binnenlandsche zaken, kerk- en school-aangelegenheden, financiën, verkeers-aangelegenheden.

Dit tractement kan verdeeld worden als volgt:

19.800 mark tractement, waarvan 7.200 mark voor het beheeren van het departement;

16.200 mark representatiegelden voor de beide eerstgenoemde ministers;

5.400 mark representatiegelden voor elk der andere ministers. Hierbij komt een toelage van 720 mark, die geen aanspraak geeft op pensioen. De ministers, die vrije woning genieten, hebben hiervoor 8 procent van de bezoldiging à 12.600 dus 1008 mark voor huur aan de staatskas te betalen; daarbij ontvangen zij slechts drie vierden van de toelage à 720 mark, dus 540 mark.

Gedurende de beide eerste jaren van hun ministerschap zijn zij van de betaling der woninghuur ontheven.

Het pensioen vóór het zeventigste levensjaar wordt bepaald volgens de pensioenwet voor de ambtenaren en beweegt zich naar gelang van den diensttijd tusschen 9.720 mark en 15.000 mark. De ministers, die na het volbrachte zeventigste levensjaar „in Ruhestand treden“ behouden het tractement à 19.800 mark als pensioen, terwijl in elk geval de representatie-toelage vervalt.

Koninkrijk Saksen.

Het tractement der ministers bedraagt 26.000 mark benevens vrije woning met verwarming en verlichting of als vergoeding hiervoor 4.000 mark.

Het pensioen wordt bepaald volgens de wet geldende voor alle andere ambtenaren. Hierin komt voor dat, wanneer het inkomen meer dan 12.000 mark bedraagt, van het overige bij de berekening van het pensioen slechts de helft in rekening wordt gebracht.

Koninkrijk Wurtemberg.

De bezoldiging voor elken minister bedraagt 18.000 mark

waarbij de president van het ministerie nog een toelage van 3000 mark en de minister van buitenlandsche zaken een toelage van 5143 mark ontvangt. Volgens de pensioenwet voor ambtenaren van 28 Juni 1876 bedraagt het pensioen van een minister 7.000 mark, door bijzondere omstandigheden kan het tot 9.000 mark worden opgevoerd.

Groothertogdom Hessen.

Elk der drie ministers ontvangt een tractement van 12.000 mark; hij, die tevens staatsminister is, krijgt als zoodanig een toelage van 12.000 mark en vrije woning. De beide anderen ontvangen elk 2000 mark toelage.

De bepaling van het pensioen geschiedt volgens de pensioenwet voor ambtenaren; hierin is bepaald dat na vijftig dienstjaren het volle bedrag der bezoldiging als pensioen geldt. De groothertog heeft echter het recht wegens buitengewone diensten ook vroeger de volle bezoldiging als pensioen toe te kennen.

Groothertogdom Saksen.

Tractementen der ministers:

16.000 mark voor den president, tevens staatsminister;

12.000 mark voor elk der twee andere hoofden van departementen.

De ministerspensioenen worden geregeld volgens de pensioenwet voor ambtenaren. Hierin komt de volgende bepaling voor (§ 32):

„Wenn verantwortliche Mitglieder des Ministeriums auf Anordnung des Landesfürsten oder auf ihr eigenes, durch die verfassungsmässige Verantwortlichkeit motiviertes Ansuchen ihrer Funktionen enthoben werden, so stehen sie zur Disposition und haben Anspruch auf Wartegeld nach dem in § 27 bestimmten Betrage, welches jedoch in dem Falle, wenn sie vor ihrem Eintritte in das Ministerium eine das gesetzliche Wartegeld übersteigende Besoldung bezogen hatten, bis auf den Betrag der letztern erhöht werden muss. Dieselben sind, insofern sie nicht einer Abteilung des Ministeriums wenigstens fünf Jahre lang vorgestanden haben, oder Pensionierung nach diesem Gesetze fordern können, bei Verlust aller ihrer Ansprüche an den Staat verbunden, eine der dem bekleideten Posten zunächst stehenden Staatsstellen an zu nehmen. Sollte die mit der über-

„tragenen neuen Stelle verbundene Besoldung geringer sein, als „das gesetzliche Wartegeld oder als die vor dem Eintritte in das „Ministerium bezogene Besoldung, so ist jene Besoldung auf den „Betrag der letztern bezüglich des gesetzlichen Wartegeldes, zu „erhöhen“.

Groothertogdom Baden.

De regeling van ministerstractementen en pensioenen komt voor in het „Badisches Beamtengesetz mit Gehaltsordnung“ van 24 Juli 1888. Volgens het daarin voorkomende „Gehaltstarif“ is het tractement van alle ministers bepaald op 12.000 mark. Daarenboven ontvangt elke minister nog een jaarlijksche toelage van 6000 mark, en de president daarenboven jaarlijks 4000 mark. Verder ontvangt de minister of ministerpresident, aan welken de representatie is opgedragen, hiervoor een jaarlijksche toelage van 10.000 mark.

De pensionneering geschiedt als voor alle andere ambtenaren; het pensioen kan 75 procent van het inkomen en 7.500 mark niet overtreffen.

Groothertogdom Mecklenburg.

De staatsminister en de ministerpresident ontvangen aan tractement 18.000 mark, representatiegelden 12.000; te zamen 30.000 mark benevens vrije woning.

De hoofden van departementen:

aan tractement 18.000 mark, representatiegelden 6.000 mark; te zamen 24.000 mark en vrije woning.

Voor de pensionneering bestaan geen afzonderlijke bepalingen; zij wordt geregeld volgens de voorschriften geldende voor alle rijksambtenaren.

III.

Omtrent de geschiedenis van de regeling der ministers-pensioenen ten onzent ontving ik een belangrijke memorie van den Secretaris van den Pensioenraad, die hiertoe de handelingen en wetsontwerpen, voor zoover zij beschikbaar waren, heeft nagegaan en geëxcerpeerd. Onder dankbetuiging voor de genomen moeite laat ik thans het voornaamste hieruit volgen.

Het onderwerp werd voor het eerst behandeld in het eerste ontwerp voor een pensioenwet in 1841.

Artikel 15 daarvan luidde als volgt:

„Voor het pensioneren van Ministers en Hoofden van Departementen van algemeen bestuur wordt geen tienjarige dienst gevorderd. Hun pensioen zal geregeld worden in evenredigheid van $\frac{1}{10}$ gedeelte hunner bezoldiging voor ieder dienstjaar als zoodanig. Diensten, vroeger in andere betrekkingen bewezen, zullen, naar den maatstaf bij artikel 12 (voor ieder jaar dienst $\frac{1}{60}$ der wedde, doch nimmer meer dan $\frac{2}{3}$ of f 4000) aangenomen, in berekening komen; doch zal het pensioen voor de gezamenlijke diensten nimmer kunnen te boven gaan de som van f 6000 voor ministers, en van f 5000 voor Directeuren-generaal.”

De memorie van toelichting vermeldt:

„Eene andere uitzondering heeft men bij art. 15 gemeend te moeten maken, ten aanzien van pensioenen van ministers en hoofden van Departementen van algemeen bestuur, waarbij hun bijzonder standpunt in het oog is gehouden, hetwelk de toepassing van de algemeene regelen der wet, in billijkheid minder voegzaam maakt.”

Bij de behandeling van het ontwerp in de afdeelingen werd tegen het artikel nog al bezwaar gemaakt. Het maximum werd te hoog bevonden en kon te spoedig worden bereikt; verscheidene leden wilden het tot f 4000 beperken en het daarbij ook op de hoogere diplomatieke betrekkingen van toepassing maken. Andere oordeelden, dat de evenredigheid van $\frac{1}{10}$ gedeelte der bezoldiging beter op $\frac{1}{20}$ gedeelte kon gesteld worden. In een andere afdeeling erkende men het moeilijke om in dezen in alles voldoende verordeningen vast te stellen, welke aan den eenen kant de schatkist niet te veel zouden drukken of tot vele misbruiken aanleiding geven, en aan de andere zijde den ministers die zelfstandigheid verzekeren, welke op het verheven standpunt hunner plaatsing een eerste vereischte is, en meende de meerderheid, dat de berekening van $\frac{1}{10}$ gedeelte of f 1200 in het jaar eene te hooge uitkomst oplevert, vooral dewijl het zeldzaam gebeuren zal, dat men zonder vorige ambtsbediening als minister zal optreden. Gesteld dus eens (zoo werd verder geredeneerd), dat een minister, na drie jaren werkzaamheid en met 10 jaren dienst in mindere rangen, en alzoo te zamen 13 jaren dienst,

werd gepensioneerd, dan verkrijgt hij $\frac{1}{10}$ van f 12000 of f 2000 en bovendien $\frac{3}{10}$ of f 3600 als minister, dat is te zamen f 5600 of bijna het maximum, en alzoo buiten alle verhouding van pensioen met volle dienstjaren en leeftijd. Onder ministers wil men verstaan hebben die ambtenaren welke aan het hoofd van een departement zijn geplaatst, en alzoo geenszins Ministers van Staat (sans portefeuille). Voor ministers f 12000 tractement genietende, wordt de helft of f 6000 als maximum pensioen aangenomen en voor directeuren-generaal met f 8000 betaald wordende f 5000 dus een vierde boven de helft; men vroeg hiervan de reden.

In het tweede ontwerp werd art. 16 als volgt geredigeerd:

„Het pensioen van hoofden van algemeen bestuur wordt, met afwijking van de algemeene beginselen, in artikel 1 en 12 vermeld, geregeld in evenredigheid van $\frac{1}{12}$ gedeelte hunner bezoldiging voor ieder dienstjaar als zoodanig.

Diensten, vroeger in andere betrekkingen bewezen, komen naar den maatstaf in art. 12 aangenomen, in berekening; doch zal het pensioen voor de gezamenlijke diensten nimmer kunnen te boven gaan de som van f 6000 voor ministers en van f 5000 voor directeuren-generaal.

De overgang in eene andere burgerlijke betrekking be-
neemt het regt niet op de eventuele regeling van hun pensioen naar de bepalingen van dit artikel.

De memorie van toelichting vermeldt hieromtrent het volgende.

„Naar aanleiding van de bedenkingen, met opzigt tot dit artikel bij de behandeling van het vorige ontwerp gevallen, heeft hetzelfde eenige wijzigingen ondergaan. Het tegenwoordig artikel slaat bij uitsluiting op de hoofden der departementen van algemeen bestuur. Het bijzondere standpunt, waarop deze ambtenaren geplaatst zijn, eischt eene afwijking te hunnen aanzien van de algemeene regelen der wet, teneinde de onafhankelijkheid, die, naar den aard van een vertegenwoordigenden regeeringsvorm, hun staatkundig gedrag behoort te kenmerken, in elken zin mogelijk te maken en te verzekeren. De Regeering acht het van haren pligt dit doel te bevorderen. Zij heeft het evenwel daarmede niet strijdig geacht den aanvankelijk voorgestelden maatstaf van berekening hunner pensioenen van een tiende te brengen op een twaalfde der bezoldiging voor ieder dienstjaar. Bij de voorgestelde evenredigheid tusschen het maximum van pensioen voor ministers en directeuren-generaal heeft men gemeend minder de onderlinge verhouding van beider tractement, dan wel die van hunnen rang, tot regel te

moeten nemen. Het is overigens voegzaam voorgekomen, dat het maximum van pensioen voor een directeur-generaal eenigermate althans, verheven zij boven dat van andere burgerlijke ambtenaren. De slotbepaling waarbij de eenmaal verkregen regten van hem, die als hoofd van een departement van algemeen bestuur aftredende eene andere betrekking aanvaardt, gewaarborgd wordt (lees worden), is niet alleen uit den aard der zaak billijk, maar kan tevens eene nuttige werking hebben, beiden in het belang van den Staat en van de schatkist, omdat het aannemen van zoodanige andere betrekking, bij voorbeeld gezant, gouverneur eener provincie als anderzins, in plaats van dadelijk in het genot van pensioen te treden, daardoor bevorderd wordt."

Op nieuw werden in de afdeelingen hiertegen bezwaren geopperd van gelijken aard als te voren; vooral werd op de verlaging der maxima tot f 5000 en f 4000. aangedrongen. Een lid verlangde daarenboven dat de hoofden van departementen niet dan na een bepaald getal dienstjaren regt op pensioen zullen hebben.

In de memorie van beantwoording leest men :

"De regeering acht het van het uiterste belang, het gezigtspunt, bij de memorie van toelichting aangewezen, niet te verlaten. De verordering heeft een staatkundige zoowel als financieële strekking, maar de eerste geldt boven de laatste. Is het eene erkende waarheid, dat in eenen vertegenwoordigenden regeeringsvorm de onafhankelijkheid der ministers een onmisbaar vereischte is, dan behoort ook die onafhankelijkheid mogelijk gemaakt, en hem die de betrekking opgeeft om zijn karakter te bewaren ten minsten uitzigt gegeven te worden op eene evenredige vergoeding. Maar zelfs louter van de financieële zijde beschouwd, is de voorgestelde maatstaf van pensioneerings billijk, niet alleen omdat hier dezelfde regelen gelden, als voor de bepaling van het maximum bij art. 12 gesteld, zijn aangevoerd, maar ook bovendien, omdat hij, die een ministers post aanvaardt, doorgaans een voordeelige stelling verlaat, welke het zeldzaam van hem afhaagt weder in te nemen".

In 1842 werd het derde ontwerp ingediend. Hierin was art. 15 gelijkluidend met art. 16 van het vorige ontwerp: slechts was aan het derde lid nog toegevoegd :

"mits de verschuldigde bijdragen bij voortdurende gekwetst worden in evenredigheid van de belooning als hoofd van een departement van algemeen bestuur genoten".

In het vierde ontwerp was art. 14 gelijkloidend met art. 15 van het vorige.

De wetsvoordragt werd ten slotte met 31 tegen 12 stemmen verworpen.

Bij Kon. besluit van 20 Augustus 1844 n°. 56 werd een staatscommissie tot het voorstellen eener nieuwe pensioensregeling benoemd, welke commissie in Juni 1845 rapport uitbracht.

In dit rapport komt over ons onderwerp het volgende voor:

„Ten aanzien van de hoofden der ministerieele departementen is het evenwel beter voorgekomen de aflopende door eene evenredig hogere doorlopende korting te vervangen, omdat de tijd van duur hunner betrekking meer wisselvallig en de splitsing hunner bijdragen daardoor minder eigenaardig is.

De hoofden der ministerieele departementen kunnen ten deze niet met de overige ambtenaren worden gelijkgesteld. Zij staan op een geheel verschillend standpunt; hunne ambtelijke loopbaan als zoodanig is doorgaans onzeker. De onafhankelijkheid, die zij bewaren moeten, kan de verplichting medebrengen om vrijwillig af te treden. Ook het gewigt en het aanzien hunner betrekking mag wel geacht worden eenige onderscheiding te vorderen met opzigt tot het bedrag van haar pensioen. De commissie vertrouwt daarom, dat H. M. de bepalingen van art. 11 zal kunnen goedkeuren, die zich voornamelijk daardoor kenmerken, dat de aanspraak op pensioen erkend wordt, onafhankelijk van ouderdom, diensttijd of oorzaak van aftreding, dat het pensioen geregeld naar een twaalfde der beloofing voor ieder dienstjaar, klimmen kan tot f 4000.

Art. 49 bepaalt tevens een maximum voor het pensioen van de thans in dienst zijnde hoofden van ministerieele departementen. Deze verkeerden in een bijzonderen toestand. De bestaande verordeningen behelsden te hunnen aanzien geen speciale bepalingen. Van dien kant konden zij dus geacht worden, evenals alle andere ambtenaren op geen hooger pensioen dan f 4000 aanspraak te kunnen hebben. Intusschen bleek het, dat aan hunne ambtgenooten doorgaans pensioenen van f 6000 waren verleend. Het scheen der commissie twijfelachtig in hoever uit die voorbeelden enig uitzigt voor de bestaande ministers was af te leiden. Na den minister van financiën daaromtrent bij herhaling te hebben geraadpleegd, heeft zij, tengevolge van de ontvangen inlichtingen, gemeend een middenweg te moeten kiezen en een maximum van f 5000 voor te stellen, hetgeen haar, in verband tot het maximum van f 4000 voor andere

ambtenaren, verdedigbaar voorkwam om dezelfde redenen, die bij de eerste afdeeling een verschil tusschen het maximum pensioen van hoofden van ministerieele departementen en dat van andere ambtenaren hebben doen aannemen».

Ingevolge dit Rapport werd 8 Dec. 1845 een wetsontwerp op de pensioenen van burgerlijke ambtenaren ingediend, waarin deze zaak aldus was geregeld:

Art. 11. Onafhankelijk van de voorwaarden bij de artikelen 3 en 5 vermeld, hebben de hoofden der ministerieele departementen bij artikel 74 der grondwet bedoeld, aanspraak op pensioen in geval van aftreding.

Bij uitzondering op het bepaalde bij artikel 8, wordt dat pensioen geregeld naar een twaalfde deel hunner bezoldiging voor ieder dienstjaar als zoodanig.

Geldige diensten, vroeger in andere betrekkingen bewezen, komen naar den maatstaf van art. 8 in berekening; doch zal het pensioen voor den gezamenlijken diensttijd niet minder dan f 3000 en niet meer dan f 5000 kunnen bedragen.

In geval van onmiddellijken overgang in eene andere burgerlijke betrekking, worden de latere diensten bij eventuele pensionering insgelijks naar den maatstaf van art. 8 berekend, onverminderd het bepaalde bij het 2de lid van dit artikel en het minimum en maximum bij het 3de lid vermeld.

Art. 15 al. 7. De wedde of belooning van de hoofden der ministerieele departementen, bij art. 74 der grondwet bedoeld, ondergaat enkel eene doorlopende korting van vijf ten honderd 's jaars.

Art. 49. Het pensioen der ambtenaren kan, met uitzondering van dat der hoofden van de ministerieele departementen bij art. 74 der grondwet bedoeld, de som van f 4000 niet te boven gaan.

De memorie van toelichting bevat het volgende:

De verdeeling van de bijdrage in eene aflopende en doorlopende korting, gelijk deze bij art. 15, behalve met opzigt tot de hoofden der ministerieele departementen, wordt voorgeschreven, verdient daarom de voorkeur, omdat het bezwaar op deze wijze meer drukt op het begin dan op het vervolg van de loopbaan des ambtenaars, en alzoo ligter te dragen valt.

Voor de hoofden der ministerieele departementen zou de verdeeling van het bezwaar eene omgekeerde uitwerking

hebben, bij den doorgaans korteren duur hunner betrekking, en het is daarom beter voorgekomen hen enkel aan eene hoogere doorlopende korting te onderwerpen.

In het voorloopig verslag der tweede kamer wordt het volgende aangetroffen :

Art. 11. De meerderheid der leden heeft verlangd, dat de bepaling van een minimum zoude worden weggelaten. Men kan niet goedkeuren, dat b.v. aan iemand, die slechts gedurende eenige maanden aan het hoofd van een ministeriëel departement had gestaan, een pensioen van f 3.000 werd toegekend. Sommigen hebben verlangd, dat in de wet een minimum van tijd zoude worden bepaald, gedurende welken men aan het hoofd van een ministeriëel departement zoude hebben moeten staan, alvorens aanspraak te kunnen maken op pensioen.

Door onderscheidene leden is ook het voorgedragen maximum van f 5.000 te hoog geoordeeld, men wenschte daarvoor in de plaats gesteld te zien een maximumwaarde van f 4.000. Eenige leden hebben gemeend, dat in elk geval de bepaling niet behoorde toepasselijk te zijn op ministers ad interim.

Art. 47. In de laatste alinea van dit artikel wordt bepaald, dat de tweeledige berekening niet van toepassing is op de hoofden der ministeriële departementen; men vroeg: naar welke grondslagen en bepalingen de pensioenen berekend zouden worden aan de bestaande ministers eventueel te verleen.

Hierop werd het volgende geantwoord :

Art. 11. Aan het verlangen der meerderheid dat de bepaling van een minimum van pensioen voor de hoofden der ministeriële departementen, zou worden weggelaten, wordt voldaan, en men vertrouwt, dat dientengevolge de wensch van sommige leden, om de aanspraak op pensioen van een minimum van dienstduur als zoodanig verbonden te zien, vaa zelve komt te vervallen. Wat het voorgestelde maximum van pensioen betreft, waarvan de vermindering door onderscheidene leden wenschelijk werd geacht, de regering moet het gevoelen blijven voorstaan, dat het door haar voorgedragen cijfer niet overdreven, en, zonder de billijkheid uit het oog te verliezen, voor geene vermindering vatbaar is. Behalve de redenen, reeds bij de memorie van toelichting opgegeven, pleit voor deze meening ook de consideratie, dat hij, die het ministersambt aanvaardt, doorgaans eene voordeelige maatschappelijke betrekking verlaat, die hij niet weder kan innemen, en aan het behoud waarvan hij welligt de voorkeur zou moeten geven, wanneer

niet het ambt, waartoe hij geroepen wordt, hem na vervulden dienstpligt eene aan de opoffering geëvenredigde vergoeding kon opleveren. De toelichting, op art. 2 gegeven, brengt mede dat de bepaling van art. 11 alleen op ministers, die van eene vaste aanstelling zijn voorzien, en niet op ministers ad interim, van toepassing is.

In het gewijzigd ontwerp werd in art. 11 alin. 3 het minimum van f 3000 weggelaten. Aldus werd het goedgekeurd en de wetsvoordracht den 8^{en} April met 36 tegen 16 stemmen aangenomen. Den 9^{den} Mei daaropvolgend werd zij in Staatsblad n° 24 afgekondigd.

De aldus ingevoerde pensioenwet werd gewijzigd in 1851. De wijziging, die met ons onderwerp samenhangt, is de volgende :

Het voor hoofden van ministerieele departementen vastgestelde maximum pensioen à f 5000 werd teruggebracht tot f 4000. Tevens werd een betere regeling ingevoerd voor het in rekening brengen van vroegere dienstjaren.

Bij de volgende wijzigingen der pensioenwet (wet van 21 Mei 1873 en wet van 9 Mei 1890) is in de regeling der pensioenen en bijdrage van ministers geen verandering van beteekenis meer gebracht. Bij de eerstgenoemde wet werd de redactie zoodanig gewijzigd, dat een minister, overgaande tot een andere staatsbetrekking, zonder stilstand van dienst zijn recht op pensioen behoudt, hetgeen bij de bestaande redactie twijfelachtig was.

Bij de behandeling der pensioenwet van Mei 1890 is het onderwerp slechts zeer van terzijde aangeraakt. Op een vraag in het voorloopig verslag werd door den minister geantwoord, dat de som der ministerspensioenen in dat jaar f 85.430 beliep. Eenig bezwaar werd gemaakt tegen de regeling der pensioenen van officieren, die uit den actieven dienst tot een ministerszetel werden geroepen, welk bezwaar door een kleine redactie-wijziging werd ondervangen. Sommige leden achten het wenschelijk te bepalen, hoelaug de diensten door ministers vroeger in andere betrekkingen bewezen, geduurd moesten hebben om bij de berekening van het pensioen in aanmerking te komen; doch deze opmerking werd door den minister van financiën terzijde gesteld. Verder werd in het voorloopig verslag nog opgemerkt, dat de deelueming in het weduwen- en weezenfonds bijzonder voordeelig was voor de ministers, die slechts 5 procent over f 2400 hadden

te storten, terwijl het niet afdeed over welk tijdvak die storting werd gedaan. Daarop werd geantwoord, dat de minister, na zijn aftreden gepensionneerd, dit bedrag, even als andere ambtenaren moest blijven storten.

Bij de mondelinge behandeling der wet werd door het kamerlid Rooseboom een amendement voorgesteld, om de pensioenen van ministers, die vóór hun optreden als zoodanig bij de zee- of landmacht dienden, beter te regelen. Dit amendement werd door de commissie van rapporteurs ondersteund en na zwakke bestrijding door den minister met 60 tegen 13 stemmen aangenomen.

Bij de openbare behandeling der wet tot regeling der pensioenen van weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren werd door de leden Smeenge en van Delden een amendement voorgesteld, luidende:

„voor de toepassing van de bepalingen der artt. 27 en 28
„worden hoofden van ministerieele departementen als zoodanig
„niet als burgerlijke ambtenaren aangemerkt.”

Ook dit amendement werd door de commissie van rapporteurs ondersteund en daarbij redactie-wijziging van ondergeschikt belang aanbevolen. De minister liet de beslissing aan de Kamer over, waarna het amendement zonder hoofdelijke stemming werd goedgekeurd.

Bij het nalezen der vrij uitvoerige discussie niets slechts over de voorgestelde amendementen, doch ook over de pensioenwetten in het algemeen kon ik mij slechts verbazen over de weinige bekendheid van haar strekking en beteekenis, niet slechts bij de kamerleden, welke hierover het woord voerden, maar ook bij de leden der Commissie van rapporteurs, die toch geacht kunnen worden door speciale studie op de hoogte te zijn van het onderwerp, en niet minder bij den minister, die voorgelicht door de ambtenaren van zijn departement, de wet tegen vaak onbekookte tegenwerpingen moet verdedigen; in zoover slaagde hij, dat de wetten zoowel in de eerste als in de tweede kamer werden aangenomen.

Het ligt thans niet op mijn weg, dit nader aan te toonen. Tot mijn speciaal onderwerp terugkeerende, heb ik nog slechts te vermelden dat verder niets meer over de ministerspensioenen werd verhandeld. De bepalingen, welke hierop betrekking hebben

zijn onveranderd gebleven, en ook niet meer ter sprake gekomen. Hoe zij thans werken, is in mijn vorig artikel uitvoerig nagegaan en met cijfers toegelicht.

IV.

In de beide voorgaande paragrafen heb ik meegedeeld de regeling van ministerstractementen en pensioenen in de voornaamste rijken van Europa, en de wijze, waarop die regeling ten onzent is tot stand gekomen.

Elk belangstellende kan zich hieruit een oordeel vormen, zoodat ik met enkele opmerkingen kan volstaan.

In de rijken met zoogenaamde parlementaire ministeries zooals België en Frankrijk bestaat geen afzonderlijke, of liever geen uitzonderingsregel voor de pensioenen van ministers; zij zijn, wat dit betreft, onderworpen aan de algemeene regeling voor rijksambtenaren.

In Groot-Britannië doet zich weer een ander geval voor. Zooals wij zagen loopt de bezoldiging voor verschillende ministers zeer uiteen — van 10.000 pd. st. tot 2.000 pd. st. Pensioenen zijn slechts vastgesteld voor den kanselier van het rijk en den kanselier van Ierland. Aan de overige ministers kan pensioen tot een zeer wisselend bedrag worden toegestaan, wanneer hij verklaart, dat de opbrengst van zijn vermogen hem niet in staat stelt zijn maatschappelijke positie op te houden. Dit hangt samen met een meer algemeenen regel bij het toekennen van pensioen aan ambtenaren, hun weduwen en weezen. Want voor hen allen wordt het beginsel op den voorgrond gesteld, dat het pensioen gegeven wordt, niet alléén wegens bewezen diensten, maar óók wegens de onvoldoendheid van des ambtenaars eigen vermogen om zijn maatschappelijken rang op te houden na zijn ontslag. Mitsdien is uitdrukkelijk bepaald, dat eene reeks van met name genoemde hooggeplaatste ambtenaren slechts kunnen gepensionneerd worden, indien zij bij hun daartoe strekkende aanvraag de verklaring overleggen, dat zij wegens de beperktheid van hun eigen inkomen vallen binnen de bedoeling der wet. ¹⁾ Dit gaat zoover, dat wanneer een op dezen grond ge-

¹⁾ Zie hierover: Verslag aan den Koning nopens den toestand van het bestaande pensioenfonds voor burgerlijke ambtenaren enz. door de staatscommissie van 26 Januari 1881, n° 28, Bijlage B. Buitenlandsche pensioenwetgevingen.

pensionneerde ambtenaar of weduwe later door erfenis onder betere omstandigheden verkeert, het pensioen wordt ingetrokken. Nauwelijks behoeft te worden gezegd, tot hoeveel misbruiken zulk een bepaling aanleiding geeft — daaraan moeten blijkbaar de „ironical cheers” worden toegeschreven, waarmede de mededeeling van de pensioenen der afgetreden ministers in het parlement werden begroet.

De regeling van tractementen en pensioenen voor ministers in de verschillende deutsche staten heeft voor ons minder waarde, omdat men daar geen parlementaire ministeries heeft, maar de aanstelling en het ontslag van ministers afhangen van het welgevallen van den vorst. Hier zijn de ministers dus meer als gewone ambtenaren te beschouwen, waardoor van zelf de algemeene pensioensregeling op hen toepasselijk wordt.

De geschiedenis van het tot stand komen der regeling is niet zeer leerrijk. Want daaruit blijkt dat zij slechts willekeur tot grondslag heeft. Voor een — zij het oppervlakkige — berekening der waarde geen spoor, evenmin van het nagaan der lasten voor de schatkist. Verband tusschen deze waarde en de gevorderde bijdragen bestaat niet, daarnaar is ook niet gezocht. Slechts ging men uit van het denkbeeld, dat het ministersambt van buitengewonen aard is, zoodat daarvoor ook buitengewone maatregelen moesten genomen worden. Bij vele verouderde begrippen mag deze opvatting wel onder de meest verouderde worden gerangschikt.

Mijn vorig artikel was samengesteld, vóór dat ik kennis had genomen van de gegevens, die tot grondslag van dit vervolg hebben gestrekt. Daardoor bleef ik bij de berekening onafhankelijk van daaraan vreemde invloeden, en kon zij geheel objectief worden doorgevoerd. Hetgeen thans daaraan is toegevoegd, kan slechts strekken om de uit de berekening afgeleide gevolgtrekkingen te bevestigen. De bestaande regeling deugt niet — in strijd met elk begrip van pensionneering is de bepaling, dat de grootte van het pensioen wordt toegekend terstond na het aftreden van den minister, hoe lang of kort hij zijn ambt ook vervuld mag hebben, daarbij voor het geheele leven, hoe jong en krachtig hij bij zijn aftreden ook zijn moge.

Tot toelichting heb ik uitgerekend de waarde van het pensioen bij het aftreden van elk der thans nog levende oud-ministers

en kwam daarbij tot zeer uiteenlopende uitkomsten. Intusschen maak ik mij geen illusie, dat dit aanleiding zal geven tot een spoedige herziening der gewraakte bepalingen. Langdurige ervaring heeft mij geleerd mij tevreden te stellen met de voldoening de ongerechtigheid der bestaande regeling te hebben aangetoond, met het aanwijzen van middelen tot herstel.

Van de in mijn vorig artikel genoemde lijst van 47 oud-ministers is er sedert één weggevallen; niet de oudste, wel een der bekwaamste, aan wiens nagedachtenis dan ook algemeen hulde werd gebracht. Doch de twee oudsten der lijst hebben sedert den negentigjarigen leeftijd overschreden en genieten nog steeds het welverdiende *„otium cum dignitate“*.

's-Gravenhage, September 1906.

P. VAN GEER.